
Szombathy Viktor

SZÁLL A REGE VÁRRÓL VÁRRA KÉKKŐ

Az Ipoly felé iramló Kürtös-patak Mikszáthtól oly sokszor megidézett völgyében, a Korponai-hegység peremén messzire látható dombon állott már a tatárjárás előtt is Kékkő vár elődje. Jelentős erősséggé királyi engedéllyel az 1250-es években Mikó fia Péter, a Balassa család őse építette ki. A Balassák Magyarországon igen sokat szereplő, nagy hatalmú, tehetséges, de sokszor izgága famíliái közé tartoztak. Kékkő pedig ama ritka várbirtokok egyike volt, amely – bár százötven évig török elleni végvárnak számított, de néhány évig a török is ült benne – hétszáz éven át, egészen a XX. század első harmadáig egyetlen főúri család, a bárói, később grófi rangra emelt Balassák kezén volt. A költő Balassi Bálintnak is „kékkői” volt az egyik előneve. Az 1570-es években Balassa János, Hont és Zólyom vármegye főispánja volt Kékkő ura, és ő sokszor csapott le a várból a törökre. Musztafa budai pasa rendeletére végül Ali bég indult meg Kékkő ellen 1576-ban, de a várat kardcsapás nélkül vette be, mert a várvédők Divény várába menekültek. A bég nagy gondot fordított Kékkő várára, új toronnyal, kapuval látta el. 1593 decemberében azonban Pálffy Miklós és Tieffenbach Kristóf császári fővezér újra visszavette Kékkőt, a török elmeneült, de előbb felrobbantotta a várat. Kékkő mint török elleni végvár oly fontos maradt, hogy Balassa Zsigmond országos segítséggel 1604–1612 között ismét felépítette a várat. Egy újabb török ostrom alkalmával a XVII. század második felében Kékkő végleg elpusztult. 1750-ben báró Balassa Gábor a vár egy részét díszes kastélyként barokk stílusban megint helyreállította. Jelenleg is ebben az állapotában láthatjuk, hivatalok vannak benne. A vár elülső része megmaradt romosnak, a bástyák felől és a vár fölött emelkedő Kálvária-dombról nagyszerű kilátást kapunk az alant elterülő tájra; arra, ahol a törökök oly sokszor vonultak Kékkő ellen.

Egy harcias sárkány ágaskodik a Balassák címerében. Szárnyas meseállat, már-már röpül; jobb lábában – akár kezének is mondhatnánk – széles pengéjű, görbe török kardot tart. Annak jele ez, hogy a Balassa família minden férfi tagja kezdettől fogva nagyvérű, harcias, vitézi renden levő ember volt a Hunt-Pázmán nembeli Detre ispán születése óta. Ez a Detre ispán Balázsnak kereszteltette fiát, vagyona örökösét; a Balázs fiai lettek a Balásfiak, a következő nemzedék pedig már Balassának mondta magát.

Nos, ők rajzoltatták a királyi kancelláriában a sárkányos, kardos címert. A szép Nógrád vármegyében az a hír járta akkortájt, hogy ez a sárkány nem csupán holmi festett csudaállat, hanem valóságos, élő szárnyas szörnyeteg. Fenn lakozott a Vepor tetején, aranybarlang volt a háza, minden nap egy juhot evett meg, s csak nagy ritkán röppent le az Ipoly partjára vizet hörpinteni. Ilyenkor azonban kiitta a fél Ipolyt. Messzire kerültek a favágók, a vadászok közelébe sem mertek kerülni. Emberszagot ha érzett, szívesen lemondott a juhlakomáról, orrából tüzes lángot fújt, szárnya csapásával vad vihart támasztott, morgása hasonlatos volt a távoli mennydörgéshez.

Téli estéken, amikor a hó beborította a falvakat, s az emberek legszívesebben a kuckó melegénél üldögéltek: ilyenféle mesék járták, ha valaki a Balassa uraságokat emlegette. A legszebben a vén Dorka tudta elmondani a sárkány történetét; emígyen:

Ez a sárkány egy magányos remetesárkány volt, akit indulatos természetű miatt még a saját családja is kivetett, a hegyekbe száműzött. A többi testvérek megelégedtek hetenkint egy-egy kis báránnyal, ennek a nagyét-kúnek naponta egész birka kellett.

– Nem bírlak etetni – mondta egy esős reggelen a sárkánymama –, indulj el világgá, s keresd meg a kenyeredet magad.

– Az én kenyérem mindennap egy birka – morogta a fiúsárkány, majd kifényesítette körmeit, kettőt libbentett a szárnyán, s elindult hetedhét országnak.

Féltek tőle a juhászok, féltek tőle a vadászok. Ha nyelvét kiöltötte, piros lángként világított, ha karmait szétterpesztette, fénylettek, mint megannyi vasvilla. Rossz idők jártak a legelőkre, rétekre, erdőkre!

Amikor jókedve támadt, az Ipolyban hempergett. Egyszer nagy hempergés közben vakítóan csillogó, hatalmas kékszín követ talált. Nézegette, forgatta, beleharapott, de megenni nem tudta.

– Hazaviszem, eljátszogatom vele – mondta enmagának, mert szeretett még játszózni, hiszen fiatal sárkány volt. – Mindenki irigyelni fog.

És mert dicsekedni akart, elsétált a családi sárkánybarlang előtt is, beszólt a kőkapun:

– Csodás követ találtam, egy kék követ! Senkinek sincs ilyen.

Megforgatta a követ a fűvön, szikrázott ezer színben az a kő a napfényben. Aztán továbbsetett vele. Aznap még a birkáról is megfélekedezett.

A kék színben pompázó kőnek híre ment. A hír eljutott a királyhoz is, és mert éppen a koronáját akarta felékesíteni új drágakövekkel, hívatta aranymívesét:

– Szerezzétek meg nekem azt a nevezetes kék követ.

– Nem lehet, királyom, egy vad sárkány őrzi.

– Menjen érte ötven harcosom!

Az ötven harcosnak csak a fele jött vissza, a többit megette a sárkány, de a követ nem adta.

– Száz harcos induljon a kőért!

A száz harcosnak csak a fele jött vissza, a többit megette a sárkány, de a követ nem adta.

– Ezer harcos is kevés! – mondta a testőrök kapitánya, mert igen sajnálta annyi remek katonája vesztét. – A sárkány beengedi őket a barlangjába, aztán ott veszejt valamennyit. Soha többé nem kerülnek elő.

Búsult is, haragudott is a király. A kék színű drágakő egyre becsesebbnek tűnt előtte. Úgy vágyott már a kő után, mint egy gyerek a legkedvesebb játéka után.

– Akár tízezer harcosom támadja meg a sárkány barlangját, de a kő az enyém legyen! Nincs ember, aki elmenne érte?

– Én egyedül megyek el, királyom – állt eléje ekkor Detre fia Balázs –, magam szerzem meg a kék követ, nem kell hozzá sem ötven, sem száz, sem ezer vitéz.

Kedvelte a király ezt a selymes hajú, vidám, buzgó Detrefi Balázst, nem egyezett bele.

– Menjen más! – parancsolta.

Detrefi Balázs térdre borult:

– Engedj el, királyom, bizony nem történik bajom!

Sóhajtott a király, mert kedvelte Detrefi Balázst, de a kékszín kő után is vágyott. Keze intésével adott engedelmet.

– Ha bajod történne, vissza se jöjj többé – mondta bánatosan.

– Akkor már úgysem tudok – nevetett Balázs vitéz, és hét nap, hét éjjel ült lovon, meg sem állt a sárkánybarlang szájáig. A sárkányfiú kinn ült a napon, száját nyalogatta.

– Gyere, gyere, te katona, hadd eszlek meg.

– Engem bizony nem – rikkantott a vitéz –, add a kék követ, ha nem adod, viszem erővel!

A sárkánynak jókedve volt, aznap éppen három birkát kebelezett be. Maga mögé nyúlt, s elővette a kék követ. Megcsillogtatta, a napsugár vakítón verődött vissza róla.

– Ezt? – kérdezte gúnyosan. – Korábban kelj föl, te kis béka, ha el akarod tőlem venni a követ. Már hetvenöten megpróbálták, vagy még annál is többen.

Nem felelt erre semmit Detrefi Balázs, csak kirántotta a kardját, és szúrta. De nem a fejét vágta a sárkánynak, mert tudta, hogy ha a fejét metszi le,

újra kinő, hanem a jobb szárnyára pályázott, a jobb szárnyán is arra a kék tollra, a repülőtollra, amelyik a szárnya hegyén lengett.

Szörnyű dulakodás kezdődött. Rengett a föld, üvöltött a sárkány, menekültek az őzek, a szarvasok, a sasok, a vércsék. Detre fia Balázs ellenben se nem szólt, se nem üvöltött, hanem csak szúrt és vágott.

A hetedik suhintásra töből metszette le a kék repülőtollat. Újabb hetedikre a sárkány bal szárnyáról a zöldet, farkáról a pirosat. Ordított a sárkány, elvesztette minden erejét. Kegyelemdöfésként Balázs a sárkány farkába szúrt. A sárkány elveszítette minden repülőtudományát, minden támasztékát. Fájdalmas kiáltással gurult a mélybe. Dőltek a fák, gördültek a sziklák, amerre zuhant.

Detre fia Balázs berohant a barlangba. Hát mit lát? Ott feküdt élettelelenül mind a hetvenöt vitéz. A sárkány csak készült megenni őket, ínségebb napokra tette félre mind a hetvenötöt. Detre fia Balázs mindegyikre ráhullajtott egy csöppet a sárkány véréből, s íme, ásítózva, botladozva keltek fel azok.

– Hol vagyunk? – nyújtózkodott a hadnagyuk, s tétován pillantott körül.
– Elaludtunk volna?

– A sárkány barlangjában! – felelte Detre fia Balázs. – Bizony mondom néktek, nagy a szerencsétek, a sárkánynak a torkában végetek lelnétek.

A kék kő szikrázó fénye eközben betöltötte az egész barlangot. Égi világosság vakította el a szemeket. Detre fia Balázs vigyázva emelte tarisznyájába a csudakövet, s meg sem állt vele a királyig. A kő ereje akkora volt, hogy amit hét nap s hét éjszaka tett meg idáig a vitéz, azt hét óra alatt járta meg visszafelé. Budán félretaszított minden ajtónállót, minden alabárdost, rogyott térdre Géza király előtt:

– Ímhol a kék kő, uram királyom. Fele az ettéd, fele az enyim. Még a fele is legnagyobb, legszebb ékköve lesz koronádnak.

– Mivel hasítod ketté? – mosolygott a király, mert nem hitte, hogy Detre fia Balázs ketté tudja törni a követ.

– A sárkányvéres kardommal, király! – emelte fel kardját a vitéz, és egyszerűen kettépattintotta a kékszín gyémántkövet, az égi fényben szikrázót.

Vette a király kezébe a követ, hívatta aranyművését, illesztette azonnal koronája hegyére. Akkora volt a kékszín kő tüze, hogy beragyogta vele egész Magyarországot.

– Mivel kedveskedhetem neked? – kérdezte végül a király, mert nagyon örvendett a kőnek.

– Add nekem, uram, a sárkány barlangját, várat építek oda, és add nekem azt a hetvenöt katonát, akit elevenné varázsoltam a sárkány vérével.

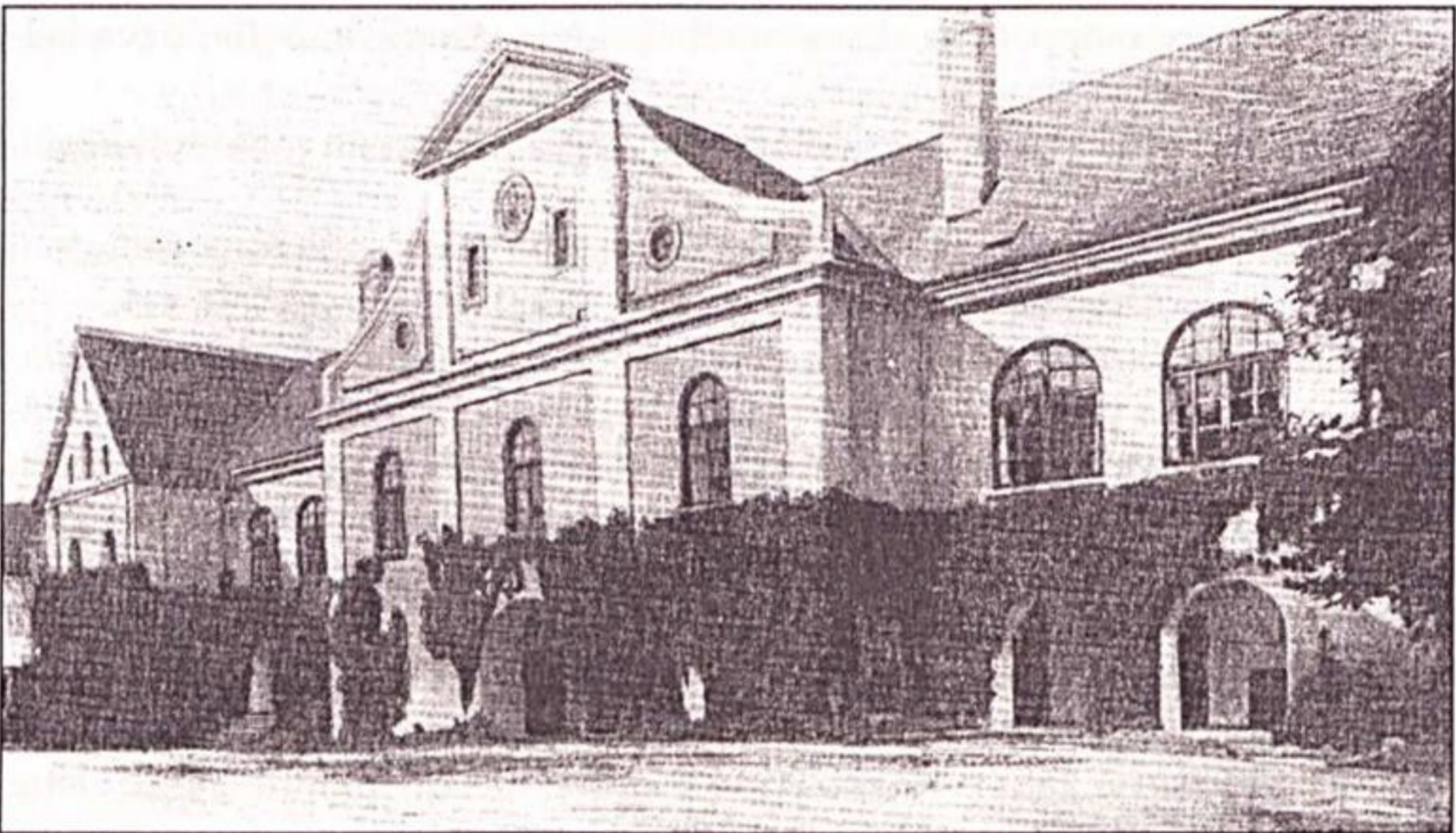
– Ha csak ennyi a kívánságod, megkapod, vigyed és vegyed.

Vidám trombitaszóval, ficánkoló paripákon vonultak a vitézek, élükön Balázssal, fel a hegyek országába, a sárkány barlangjához.

Ott építette fel a várát. Legmagasabb tornya hegyébe illesztette a kék követ, s azóta hívják a Balassák várát Kékkőnek.

Ha nem hiszed, keresd meg a követ. Egyszer, amikor a törökök be akarták venni a várat, a kő magától gurult le, nem akart Ali bég kezébe kerülni. Azóta is ott lappang a fűben, s csak arra vár, mikor érkezik egy újabb vitéz fiú, hogy megküzdjön a sárkánnyal. Mert a sárkány is ott lapul valahol a közelben, de amióta levágták röpülőtollait, igen megjavult, a réti fűvel is megelégszik, s mivel így is jól érzi magát, nevet az egész világra.

A Balassák címerében pedig öröklétig látható: a király engedélyével a Balassák kardját tartó sárkányt festették bele.

A kékkői vár 1911-ben

Kékkő vára később sok dicsőség, sok harc, sok öröm és keserűség színhelye lett, évszázadokig dacolt az idővel, s főként a törökkel.

Mert a törökkel kiváltképp sok bajuk volt a vár urainak. Lám, most is, a pillanatnyi magyar-török békesség idején mit lát a kékkői várórség az ő nagy figyelgetése közepett: a vár alatti úton török csapat közeleg! Síppal, dobbal, lófarkas zászlóval.

- Jön a török! - lihegett be az ebédlőterembe Balassa János uramhoz a várnagy. - Már a domb alatt jár!

– Mennyi? – kérdezte a vár ura, mert néhány szál töröktől meg sem ijedt.
– Nem lehetnek többen húsznál-huszonötnél. Alkalmasint a többit a fák közé bújtatták, lest vetnek nekünk.

Ezúttal azonban – halljunk csudát! – békés szándékkal fúvatta meg a jeladó kürtöt a törökök vezetője a várkapu előtt. Tarka, díszes öltözék fényeskedett a vezetőkön is, a kísérekön is; ha ez az ünnepi ruházat nem volt valamilyen csel, akkor bizonyosan békés a jövetele szándéka.

– Kik vagytok, mit akartok? – kiáltott le a figyelőtoronyból az őr.

– Én magam vagyok a füleki bég, a nagy hatalmú füleki bég, a fényes arcú szultán leghívebb alattvalója, Mehemed. A ti uratokhoz, a vitéz Balassa János úrhoz jöttem békés szívvel, nagy jóindulattal. A kívánságom előszóval neki mondom el.

– Neked kívánságod nem lehet, Mehemed bég, legfeljebb kérésed. Ezt jegyezd meg magadnak máris!

– No, jó – nyelt egyet a bég –, hát legyen. Engedjétek be a kapun. Kérni jöttem.

– Hárman bejöhetek, a többi kint marad. Ismerjük az ilyen cselet, Allah nevében bebocsáttatást kértek, aztán nekünk támadtok, s örökre benn maradtok.

Mehemed dühösen döngötte a kaput:

– De mikor béke hírével jöttünk!

– Hárman bejöhetek, a többi kint marad.

Mit volt, mit nem tenni, a bégnek, úgy látszik, fontos volt a dolog, mert hátraparancsolta az embereit, ő maga a tárt kapun harmadmagával büszkén belovagolt. Jobbján a sípos, aki a menetindulót fújta, balján a zászlós. Turbánján fényes drágakő csillogott, mert az udvariasság úgy kívánta, hogy ez a kő most kék színű legyen. A lovak kinn maradtak, a belső várudvaron.

Balassa János a fogadóteremben várta, harmadmagával szintén. Jobbján a várnagy, balján egy hadnagy.

A bég megállt előtte. Homlokához tette kezét, meghajolt.

– Tiszteletre méltó és nagyságos Balassa János úr, áldjon meg téged az én Allahom, és a te Jézusod, aki nekünk is prófétánk, tartson meg. A béke fehér virágját hozom, lelkemből egy galamb szól, a citerám húrjáról a szeretet muzsikája zeng.

– Mondd ki, mit akarsz, becsületes Mehemed bég, mert mi magyarok ezt a cifra beszédet nem ismerjük.

De a füleki béget nem lehetett letéríteni a madárdalos útról, s a virágos mezőről, folytatta, ahogy elkezdte:

– Egy olyan kertbe jöttem, ahol csupa csudavirágok nyílnak, s ahol a bülbülmadár ezüsthangon énekel.

Balassa János legyintett.

– No, akkor ülünk le, mert ennek nem lesz még vége, úgy látom. Ülve mondd el. Először azonban szívjunk el egy tömet pipát.

A bégnek tetszett a békés fogadtatás – a csatamezőn nem így szoktak egymással társalogni –, a maga módján való törökülésben kuporodott egy földre tett bőrpárnára, az illem kedvéért a házigazda sem ült magasabban. Nyögve telepedett melléje. Amíg a pipát el nem szívták, hallgatott mindkettő, mert füsteregetés közben elmélkedni illik, nem beszélgetni. Amikor a csibukkal végeztek végre, a bég újra elkezdte.

– Vitéz és nagyságos Balassa János úr, nekem hol barátom, hol ellenségem. Kékkő várának tulipánkertjében van egy tűzpiros rózsavirág.

– Fölötte pacsirta énekel, tudom – vette át a szót Balassa János, mert még mindig nem tudta, mire akar a bég kilyukadni, de úgy vélte, jobb, ha az elmét előbb megolajozzák, simábban forogjanak kerekei. Így szólt tehát:

– Tiszteletre méltó bég, emberséges török úr, a pipa után egyet kortyintani illik.

A bég riadtan pislogott:

– Allah csak mézes vizet engedélyez meg gyöngye sörbetet, te pedig borra gondolsz! A prófétára, Mohamedre mondom, nem jó vége lesz!

– Te most az én házamban vagy, vitéz Mehemed bég, az én házam törvényeinek kell engedelmeskedned. Bizony mondom néked, megiszod a bort! Putnokról hozták a minap.

Mehemed bég kettétárta kezét, úgy tett, mint aki nehezen enged a szónak, de, ha kényszerítik rá, hogy bort igyék, Allah neki, megteszi. De akkor hadd ihasson már a két szolgája is.

Hozták a bort, kéticcés ónpoharakba merítették. A harmadik nyeletnél szólalt meg a házigazda, amikor látta, hogy a bég szeme már furcsán csillog a bortól:

– Most folytasd tehát.

A bég kissé akadozó nyelvvel futott neki az akadálynak:

– Mondandóm rövid lesz, uram. Az a rózsaszál, akiről beszéltem, a te tulajdon feleséged. Szépségek szépsége, Allah hetedik mennyországába való virágszál. Egy hónapja annak, hogy megláttam őt a lévai országúton, amikor arra poroszkáltunk. Csak egy pillanatra érintette őt szemem sugara, de megbűvölt, elbódított, megigézett, elvarázsolt. Add őt nekem, tiszteletre méltó uram, minden kincsemet felajánlom érte.

Balassa János hirtelen haragú férfiú volt, s az első pillanatban fel akart ugrani, üvölteni dühödten, s leszúrni a szemtelen törökjét. Ilyen még nem történt a Balassák krónikájában! De aztán meggondolta magát, győzött benne a hidegebbik véráram, feltűnő szelídséggel kérdezte:

– És az asszony is látott téged? Te is megtetszettél neki?
– Nem látott, nem érzett. Hintója lovai közé csapatott, és menekült. Ez is tetszett nekem benne. Nem elég, hogy én láttam őt?
– Nem – mordult fel zordul a házigazda –, ő is meglátott téged. Meg is tetszettél neki.
– Allahra és a Prófétára! – lelkesedett a bég. – Hát akkor add nekem.
– Mit is kínáltál érte?
A bég lihegve sorolta:
– Minden kincsem, aranyam, ezüstöm, birtokom, ami van.
– Kevés!
– Ígérem neked, nem támadom meg váraidat három teljes évig.
– Kevés.
– Csak hármat ígérhetek az évek sorából, mert a negyedikben már Sztambulban leszek. Oda viszem magammal a feleségedet, ő lesz háremem legpompásabb virága, első számú feleségem!
– Kevés.
– Van egy kicsiny váram Rimaszombat mellett, Szabatkán.
– Kevés.
A vég összeharapta az ajkát. Mit kínáljon még?
– Lelkem, ha majd felszáll a hetedik mennyországba, az angyalok üdvösségével együtt, a tiéd. Írást adok róla.
– No, látod, ezzel kellett volna kezdeni. Ez elég.
– Akkor adod, máris? Hol az a tüzes, illatos asszonyi rózsa?
– Az üdvösség kapujában, a mennyek küszöbén. Kidobtam őt az ablakon. Bevallotta, hogy meglátott téged, megszeretett, s ő is azt kérte, legyen háremed első virága. Nem tehettem mást, eltaszítottam.
A bég fel akart ugrani, de csak támolyogni tudott. A tiltott bor és a keserű meglepetés kiforgatta minden valójából. Feltápáskodott, meginogott:
– Ezt cselekedted vele és velem? – dadogta. – Hogyan tetted?
– Így – ordított sűrű dühvel Balassa János, és derékon ragadta a béget, még mielőtt az védekezhetett volna, az ablakhoz vonszolta, s kidobta a nyitott ablakon. Le a mély várárokba, a kék köves turbánjával együtt. A turbán fennakadt egy faágon, a szél még sokáig lebegtette, mint valami fehér gyászfátyolt.
A bég két szolgája ijedten menekült, lóra kapott, nyitotta a várkaput, és száguldott el Fülek felé. A többi török mögötte. Nem üldözték őket; a várbeli katonák hahotája messzire kísérte az uratlan csapatot.
Balassa János megfordult:
– Így jár az, aki szemet vet Balassa Jánosnéra! – mondta.
Az oldalajtó most megnyílt. Balassáné lépett be rajta.

– Uram, édes uram, mindent hallottam! Köszönöm neked. Inkább holtan láttál volna, semmint a török háremének első virágjául kellene élnem tovább. Sosem láttam a béget.

– Ne is! – ölelte magához Balassa János Sulyok Annát. – Mert ha csak egyetlen pillantást vetsz akár törökre, akár németre, követed ám a füleki béget!

– És ha magyarra vetem? – simult Anna asszony a férjéhez.

– Azt is csak reám! – fejezte be Balassa János, és most már mosolygott.

(Száll a rege várról várra. Szlovákiai vármondák.

Pozsony, 1979. Madách Kiadó)

Méltóságos és nagyságos Gyarmati Balassi János szabad báró
igazi és természetes arcképe (Joachim Bielski epicédiuma, 1577., Itk. 1999.)